

temporaria ejusdem societatis felicitas subsisteret, quod falsum esse nostrae probationes sufficienter ostendunt. Tandem increduli optimam constitutionem objectarum Rerumpublicarum etiam in ordine ad temporalem felicitatem, plus aequa videntur extollere, neque unius earum tranquillam et satis longam durationem assignare valent; et aliunde semper verum remanet societatem quae essentialem ac proprium hominum finem, pro termino suae institutionis non sibi proponit aut negligit, esse monstrum quoddam morale, vel ethnicis ipsis nationibus incognitum, et obscurissimo seculi nostri lumini ad inveniendum relictum.

ARTICULUS III.

DE HUMANA RATIONIS INSUFICIENTIA CIRCA DETERMINATIONEM DEBITI DEO CULTUS.

138. Plerique deistae seu theistae, quos etiam naturalistas et incredulos vocant toti sunt in commendanda nimis religione seu cultu Dei naturali, viribusque humanae rationis ultra praefinitum eidem limitem summopere extollendis; eorum numerus atque audacia post Genevensis sophistae commenta in dies crevit, naturali quadam humanae mentis elatione, atque passionibus, subsidium ferentibus. Hos itaque in praesenti quaestione aggredimur, sed ne ad alienam messem seu provinciam videamur divertere, indirecte dumtaxat cum ipsis pugnabimus, ex insufficientia scilicet nostrae rationis ad perfectam cognitionem cultus Dei debiti, inferendo *debitum* seu *obligationem* naturalem, orto *saltem* circa hanc rem dubio, inquirendi utrum Deus manifestaverit, nec ne aliquod medium seu viam ipsum colendi, distinctam a medio et via rationis naturalis; unde integras relinquemus generales quaestiones circa insufficientiam legis et religionis naturalis, indeque manantem necessitatem divinae revelationis, circa ejusdem possibilitatem et existentiam, etiam de veritatibus supernaturalibus etc.

Porro ut quaestio nostra sic limitata melius intelligatur, advertimus 1°, rationis humanae *insufficientiam* de qua sermo, esse *moralem* non autem *physicam*, scilicet, quae arguit magnam difficultatem, seu impossibilitatem atque *impotentiam* *moralem*, latiori sensu acceptam, non vero defectum

virium physicarum, seu *physicam* ac omnimodam *impotentiam* 2°; eandem impotentiam nos colligere ex consideratione conditionis humanae rationis respectu habito potius ad totum humanum genus moraliter spectatum, quam ad unum alterumve hominem. 3°, nos non inquirere undenam haec impotentia humanae rationis proveniat, an scilicet ex intrinseca et nativa ejusdem imbecillitate, an vero ex accidentali quadam corruptione, quod ex sola ratione forte haud determinari valet, nec est necessarium; cum aequae in alterutra hypothesi detur sufficiens motivum rationabiliter dubitandi seu suspicandi, utrum Deus voluerit nec ne extrinseca atque extraordinaria ratione huic imbecillitati subsidium ferre, quod quidem dubium in doctioribus velut sponte sua, in aliis vero saltem in quibusdam adjunctis deberet locum habere sola rationalitate officium cultus Dei determinante.

PROPOSITIO

Sola humana ratione cultum Deo debitum determinante, facile potest et debet agnosci debitum inquirendi utrum Deus positive manifestaverit nec ne aliquem modum se colendi ab humanae ratione distinctum.

139. Eadem ratione qua singuli homines ex debito ordine naturalis rationis tenentur Deo cultum praebere, tenentur quoque eundem accomodate ad divinam naturam et propriae felicitatis assecutionem, ut per se patet, praestare; si igitur solo rationis naturalis ductu, ad id praestandum minime sufficiant, istamque insufficientiam eadem praevalente ratione detegant; jam vi tendentiae ac ordinationis necessariae in proprium ultimum finem, tenentur inquirere num revera benignissimus Deus aliquem sui cultum *positive* determinaverit; cum evidentissima ratio suadeat, Deum et sincere velle hominum felicitatem, et qui creaturis dedit facultatem proprium animi sensum aliis manifestandi, non posse carere innumeris mediis voluntatem suam hominibus absque erroris periculo (signis scilicet indubiis eam comprobando) patefaciendi; praesertim si addas, com-

munem fere gentium consensum in admittendo aliquo revelato Dei cultu, sponte sua motivum rationabile hujus inquisitionis instituendae fore suppeditaturum. Assumptum quoad utramque partem evidenter probatur: et in primis non est penitus praetermittendum generale argumentum de promptum ex insufficientia humanae rationis ad complexum moralium legum detegendum (1); nam et hae ratione ultimis, propter quem sunt custodiendae, ad cultum Dei indirecte pertinent, et non solum ab ethnicis populis, turpissimis erroribus admixta et enormiter mutilatae erant, verum ab ipsis eorum sapientibus, doctoribus et legislatoribus, ut Socrate; Platone, Aristotele, Tullio, etc. approbantibus mendacium, perjurium, infanticidium, fornicationem, ebrietatem, superstitionem, etc. ut nihil dicam de Epicteti, Stoicorum et aliorum philosophorum obscenitatibus a quibus maxime natura abhorret. Haec autem probatio, licet *ex facto* desumpta moralem nihilominus insufficientiam rationis satis evincit (2); cum talis complexio cognitionum, ut validissime

(1) Ne quae hic dicimus pugnare videantur cum doctrina superius tradita (part. 2. cap. 2. artic. 1. nn. 81. 82. 83.) de perspicuitate legis naturalis, animadvertas oportet, ibi sermonem fuisse dumtaxat de generalioribus et seorsim consideratis legis naturalis principiis, hic vero loquimur de eorum *complexu*. Confer quoque responsa ad primam difficultatem inferius posita.

(2) Quidam existimant argumentum *ex facto* non exhibiti debiti Deo cultus ab hominibus *per se* non probare *moralem* humanae rationis insufficientiam sive impotentiam, ideoque nos illi facto adnectimus rationes S. Thomae, ut constet factum non exhibiti cultus Deo debiti ex imbecillitate ipsa naturalis rationis manasse. Si enim quis contenderet causam illius facti potuisse esse vel etiam fuisse tantum hominum negligentiam, sive quod non fecerint quantum in ipsis erat, ut debitum Deo cultum ope rectae rationis redderent; non videtur aliud posse responderi nisi assignando rationes illius moralis impotentiae; ergo argumentum istud *ex facto* non est ab his aliis rationibus separandum. Unde consequens est, hujusmodi argumentum esse forte dumtaxat insufficienti si ponatur velut probatio ab aliis probationibus prorsus distincta et diversa. Praeterea, cum factum istud soleat probari per enumerationem turpissimorum errorum et scelerum, in quae populi solius rationis luminesuffulti prolaesi sunt, quaeque si ab imbecillitate dumtaxat naturalis rationis dimanarent, forte non solum *moralem* sed etiam *physicam* ejusdem impotentiam, ad legis

demonstrat S. Thomas (1), solius rationis duce nonnisi *pau- cis hominibus*, nonnisi *cum magno labore studii*, et post *mag- nam temporis longitudinem*, nec non cum admixtione *falsi- tatis et dubitatione* poterat obvenire.

Veniamus nunc ad argumenta immediate cultum Dei respicientia. Ad perfectionem cultus Dei interni vel maxime spectat ut Deum teneamus supra omne id quod de ipso cogitari ab homine possibile sit, nam tunc tantum vere cognoscimus Deum; et ut ipsum tamquam primum nostrum principium et ultimum finem, ad quem etiam actus interni referendi sunt agnoscamus: at maxima pars hominum, propter magnam difficultatem avocandi mentem a sensibus, vitaeque praesentis multiplicem necessitatem, non nisi difficillime tales cognitiones acquirere potest: ita ut si etiam nunc humanum genus divina revelatione destitutum foret, videremus adhuc *saltem* insanum vulgus suis Diis ethnicorum instar passionem et voluptates humanas tribuere, eosque patronos singulis vitiorum generibus deputare; atque dona quidem externa iis accepta referre vel ab ipsis postulare, non autem interna; sicut Cotta apud Tullium (2) fidenter de ethnicis pronunciat: „Judicium hoc omnium mortalium est, fortu- „nam a Deo petendam, a se ipso sumendam esse sapientiam» et parum antea jam dixerat: „Virtutem autem nemo un- „quam acceptam Deo retulit..... Num quis quod bonus vir „esset gratias diis egit unquam? At quod dives, quod ho- „noratus quod incolumis.,,

140. Major autem est insufficientia humanae rationis relate ad determinationem cultus externi; cum enim et ratio per se nihil determinatum hac in re praecipiat, et aliunde ne terreno quidem regi, habenti potestatem determinandi quibus externis actibus honorari velit, placere possint quilibet actus

naturalis ejusque officiorum cognitionem arguerent, nam aberrationes illa universaliora etiam legis praecepta magisque obvia naturalia officia interdum respiciebant, consequens fore videretur, ut solius illius argumenti *ex facto* vim promovendo, nimis concederetur erroneae doctrinae Fr. De la Mennais contententis (*Essai sur l'indifference en matiere de religion etc.*) ejusdem aberrationibus humanae rationis, inferre istius omnimodam insufficientiam ad veritatis assecutionem.

(1) *Contra gent.* libr. 4 cap. 4.

(2) *De natura Deorum* libr. 3. cap. 36.

pro lubito exhibiti, ipsaque conformitas hominum in his extrinsecis divini cultus signis sit potissimum vinculum socialitatis; jam nisi velimus denegare vel Deo potestatem aliquid circa hoc discernendi, vel homini facultatem nuper dicta cognoscendi, dicendum est neminem si ex rationis dumtaxat suae libera electione extrinsecum cultum determinaret et exhiberet, posse aut potuisse esse certum illum cultum Deo acceptum fore, non supposita inquisitione et certa cognitione quod Deus nihil circa hoc *positive* determinaverit. Adde insuper, quod pro majoribus beneficiis majus quid magisque Deo placens eidem offerre teneremur, et tamen quodnam sit istud sola ratio non determinaret.

Dicunt quidem naturalistae, in hypotesi solius status naturae, quivis cultus rectae rationi non oppositus foret Deo gratus, conformitas vero ejusdem inter cives per leges civiles posset determinari: at non est hoc quod quaeritur; sed an homo sola etiam ratione duce non teneatur inquirere, utrum Deus aliquem modum se colendi manifestaverit; id enim praeterquam quod potuit, saltem conveniens fuit ut faceret; secus sapientissimus gubernator, qui omnia vel minutissima aptissime ad sui gloriam ordinaavit, hominem solum circa hunc ejus essentialem finem, modumque ad illum tendendi, velut in proprio volubili, ac in politicarum legum insuper a recta ratione frequenter recedenti arbitrio reliquisset: ergo hoc cognito, et non facta inquisitione num revera Deus aliquid manifestaverit, non posset esse quivis naturalista certus, cultum suum etiam rationi non oppositum Deo placere.

141. Tandem cum homines frequenter vel contra ipsum jus naturae graviter delinquant, nisi cultui quem Deo exhibent, fuerit conjunctum medium divinae justitiae placandae culpaque expiandae, cultus hic non foret sufficiens et proportionatus ad perfectae felicitatis assecutionem. At humana ratio sine divina manifestatione nihil certi de hoc medio pronunciat: nonne evidentissimum est, nullam esse proportionem inter quoscumque naturales hominis actus in Dei honorem exhibitos, et objective infinitam gravitatem divinae etiam unius offensae? Nullum necessarium nexum inter illos, et certam veniae assecutionem?

Dicent sane naturalistae; Deum summe misericordem et pium interno animi poenitentis dolore facile posse placari, veniamque concedere, cum nec pater et dominus bonus, quin et hostis non prorsus inhumanus solent vere poenitenti-

bus veniam denegare. Verum, quemam potest esse paritas inter offensam hominum et Dei? Nonne Deus summe misericors, est quoque justissimus, nullaque necessitate adigitur misericordiam prae justitia manifestandi? Esto etiam aliquid in misericordia Dei sperare naturalistas posse at quomodo sine *positiva* divinae voluntatis *manifestatione* scire poterunt, quod divina misericordia aeque se porrigat ad scelera vel maxime enormia, et saepius iterata? Quod nullo culparum numero limitem definivit? Quod praeter internos etiam quosdam externos actus poenitentiae non requirat? Quae omnia et eorum opposita, utpote a libera divina voluntate dependentia, sola ratione, ut per se patet, sciri nequeunt. Haec porro quamvis pauca si attente considerentur, abunde sufficiunt ad evincendam moralem insufficientiam humanae rationis circa determinationem cultus Deo debiti, indeque manantem naturalem obligationem inquirendi, utrum Deus modum aliquem sui cultus manifestaverit, nec ne.

142. Opponit passim naturalistae. Lex naturalis utpote omnium cordibus insculpta, et pauca ac perspicuas veritates complectens, nequit esse humanae rationi impervia ab eaque ignorari; confirmatur deinde ex eo, quod ratio est data a Deo tamquam medium ad officia legis etiam erga Deum exhibenda; secus et Deus dedisset medium insufficientis, et homines, posita medii insufficientia non tenerentur ad custodiendam legem et officia implenda.

Respond. *Disting.* Legem naturalem quoad sua generaliora principia seorsim considerata, ac *per se* a nemine posse ignorari, *Conc.* quoad totum ejus complexum, et in applicatione quoad particularia officia et particulares casus, *subdisting.* potentia *physica*, *Conc. morali*, *Neg.* Porro lex naturalis sic spectata non paucis, perspicuis, ac veluti naturae insculptis veritatibus coalescit, sed etiam hujusmodi, quae rectam ratiocinationem licet haud multum difficilem, et mentis a sensibilibus avocationem, nec non immunitatem a praesudiciis, cupiditatibus etc. requirunt; ad quod, ut vidimus, praestandum, maximae saltem partis hominum ratio est *moraliter* insufficientis, accedentibus praesertim peculiaribus motivis relate ad officia erga Deum; sive tandem haec insufficientia ex nativa quadam humanae mentis imbecillitate, sive ex quadam depravatione; aut difficultate objectiva, et conditione diversa statuum proveniat.

Simili modo distinguatur adjecta confirmatio. Et sane,

eum insufficientia seu *impotentia moralis* humanae rationis relinquat *potentiam* seu vires *physicas* sufficientes, et respiciat praecipue humanum genus universum moraliter, parum refert rationem esse medium a Deo datum ad legem cognoscendam et officia implenda, nosque ad id teneri; etenim habentes vires *physice* sufficientes tenebimur praestare quidquid *simpliciter* possumus, et quantum in nobis est superare *moralement impotentiam* seu magnam difficultatem in iis, quae non nisi cum relativa imperfectione attingere possumus; quae ipsa imbecillitatis nostrae cognitio, ostendit quidem debitum nostrum inquirendi utrum Deus modum aliquem faciliorem et expeditiorem se colendi manifestaverit, at minime jus tribuit inferendi medium a Deo datum ad finis assecutionem esse simpliciter ineptum. Hic enim valet etiam illa regula, quod providentissimus et sapientissimus Deus impossibilia non jubet, sed jubendo admonet, et facere quod potes et petere, vel quaerere quae non potes, praesertim vero, quia ex hac morali imbecillitate humanae rationis nihil contra divinam ordinationem inferri potest, etiamsi foret homini naturalis, et non *per accidens* adveniens, quod tamen adversarii probare nequeunt [1].

Instant. Legem et officia *naturalia* ideo ita vocari, quia viribus *naturalis rationis* sunt accomodata; et si secus esset, Deus debuisset omnibus et omni tempore modum se colendi *positive* manifestare, unde talis revelatio non foret donum gratuitum.

Respond. ad 1^m. *Disting.* Ideo ita vocari quia sunt accomodata etc. *ex se et ratione sui, Conc.* etiam *relative* ad diversas circumstantias, et ad exclusionem moralis impoten-

(1) Impotentia moralis sive magna difficultas ope solius rationis cognoscendi officia legis naturalis, spectato tantum naturali ordine argueret dumtaxat physicum quemdam humanae naturae defectum, qui nullatenus adversatur divinae sapientiae et bonitati liberrimae in tribuendis cuilibet creaturae accidentalibus perfectionis gradibus. Atque hoc etiam innuit possibilitatem status *naturae purae*, de qua disputant theologi dogmatici. Vide a nobis indicata in *Metaphisica* (vol. 1. *Theolog. natur.* capit. 2. art. 5. n. 73). Nequit autem pariter, spectato dumtaxat naturali ordine probari, Deum ab initio primos homines condidisse cum hujusmodi physico defectu, neque addidisse quamvis ex mera benignitate, humanae rationi facilitatem cognoscendi omnia legis naturails praecepta atque officia.

tiae ex parte subjecti, in quocumque casu *Neg.* et distinctio est per se manifesta.

Ad 2^m. *Neg. Antec.* Magna difficultas cognoscendi vel implendi officia naturalia ex parte hominum, non debitum sed convenientiam dumtaxat innuit ex parte Dei, huic humanae imbecillitati ex benignitate subveniendi; ideoque hanc benignitatem suam Deus nec semper nec omnibus hominibus necessario exhibere tenebatur: quin proterea fieret *personarum acceptor*. Praeterea unde sciunt adversarii Deum usque ab initio mundi primis hominum parentibus modum se colendi *positive* non manifestasse aut revelationem postremis temporibus factam, non esse sufficientem, qua omnes si vellent oculos mentis sponte non claudere, vel morum brutalitate iter ad eam sibi non praeccludere, satis superque etiam circa legem et officia naturalia possint illuminari?

CAPUT II.

DE OFFICIIS HOMINUM ERGA SEMETIPSOS.

143. Complexus earum actionum quas homines erga semetipsos ex debito ordine naturalis rationis praestare tenentur, summam officiorum, de quibus sermo, constituit. Eorum principium fundamentale est *amor ordinatus sui ipsius*, quo et *esse et bene esse* volumus, ratio autem discriminis est differentia rationalitatis ab animalitate, mutuaque utriusque relatio; unde alia sunt officia quae ad animum, alia quae ad corpus vel humanum compositum referuntur. Porro homines ad omissionem vel positionem quorundam actum non solum ex *honestate* ac *decore* (1) que-

(1) Quos hic reprehendere volumus, Thomasius scilicet et Fleischerus nomine *honesti* intelligunt ea quae continentur sub praeceptis moralibus spectantia ad internas hominum actiones internamque felicitatem; nomine autem *decori*, quod pertinet ad actiones externas, quibus benevolentiam et amicitiam aliorum nobis paramus. Verum talis etiam conceptus honesti et decori non est accuratus, eumque perfectius explicat Tullius [*De offic.* libr. 1. cap. 27.] Porro *justum* sive *positive*, scilicet, *quidquid fit juxta jus alterius*, sive *negative*, quo *nullius jus laeditur aut violatur*, quia simul talis actio fit *convenienter legi naturae* et *rationi* hominemque vel maxime *debet*, est quoque *honestum* et *de-*